

Lobar Mo'minova

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Milliy qo'shiqchilik" kafedrası o'qituvchisi
E-mail: muminova@gmail.com

O'ZBEK MILLIY MUSIQA MEROSI TARAQQIYOTIDA AN'ANA VA INNOVATSIYA DIALEKTIKASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek milliy musiqa merosining tarixiy shakllanish bosqichlari, uslubiy xususiyatlari va ularning zamonaviy innovatsion jarayonlar bilan o'zaro aloqasi tahlil qilinadi. An'ana va innovatsiya o'rtasidagi dialektik munosabatlar musiqiy amaliyotda qanday namoyon bo'lishi, bu jarayonda ijodkor, pedagog va tinglovchi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: O'zbek milliy musiqa merosi, an'ana, innovatsiya, tarixiy-sistemali tahlil, maqom, folklor, modernizatsiya.

THE DIALECTICS OF TRADITION AND INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF UZBEK NATIONAL MUSICAL HERITAGE

Abstract. This article analyzes the historical stages of formation and stylistic features of Uzbek national musical heritage, as well as their interaction with contemporary innovative processes. It explores how the dialectical relationship between tradition and innovation is manifested in musical practice and elucidates the roles of the creator, the educator, and the listener within this process.

Keywords: Uzbek national musical heritage, tradition, innovation, historical-systematic analysis, maqom, folklore, modernization.

O'zbek milliy musiqasi xalqimizning tarixiy xotirasi, madaniy o'zlik va milliy identigining ajralmas tarkibiy qismidir [1, 18-b]. U asrlar davomida shakllanib, og'zaki an'analar asosida avloddan-avlodga o'tgan holda boyib kelgan. Bugungi globallashuv jarayonida ushbu merosni asrab-avaylash, uni ilmiy asosda o'rganish va yangi avlodga yetkazish masalasi tobora dolzarb tus olmoqda [3, 56-b].

XXI asrda raqamli texnologiyalar, ommaviy madaniyat va global axborot oqimining kuchayishi milliy musiqiy qadriyatlarimizga ham yangi yondashuvlarni talab etmoqda [7, 22-b]. Shu nuqtayi nazardan O'zbek milliy musiqa merosini tarixiy-sistemali yondashuv asosida o'rganish, an'ana va innovatsiya o'rtasidagi dialektik munosabatlarni tahlil qilish zamon talabi bo'lib qolmoqda.

O'zbek milliy musiqasining tarixiy shakllanish bosqichlari

O'zbek musiqasi boy tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Uning shakllanish jarayonlari ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq [5, 14-b].

Qadimgi davr (mil. avv. II ming yillik – milodiy III asr)

Arxeologik topilmalar (Dalvarzintepa, Afrasiab freskalari) musiqaning qadimiy marosim shakllarini tasdiqlaydi [2, 73-b]. Musiqa bu davrda diniy va ma'naviy marosimlarda muhim rol o'ynagan.

Islomiy uyg'onish davri (IX – XII asrlar)

Bu davrda Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi allomalar musiqani ilmiy jihatdan o'rgandilar. Ayniqsa, Forobiyning "Musiqa ilmi haqida kitob" asari O'rta asr Sharq musiqa nazariyasining yuksak namunasi hisoblanadi [1, 102-b]. Musiqa fani "ilmlar sultoni" darajasida e'tirof etilgan [2, 148-b].

Temuriylar davri (XIV – XV asrlar)

Temuriylar saroyida musiqaga alohida e'tibor berilgan. Alisher Navoiy, Jomiy va Mirzo Ulug'bek davrida maqom san'ati taraqqiy etdi, hofizlik va sozandachilik maktablari shakllandi [5, 87-b]. Shu davrda Shashmaqom tizimining dastlabki shakllari yuzaga keldi [6, 33-b].

Xonliklar davri (XVIII – XIX asrlar)

Buxoro Shashmaqom maktabi, Xiva dutorchilik va baxshichilik an'analari, Qo'qon katta ashula maktabi – bular o'zbek musiqa merosining turli tarmoqlarini ifodalaydi [4, 61-b]. Og'zaki an'ana ustoz-shogird tizimi orqali davom etgan.

Sovet davri (XX asr)

1930-yilda tashkil etilgan O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi milliy musiqa ta'limining markaziga aylandi [5, 201-b]. Shu davrda Shashmaqom ilk bor notaga

olinib, ilmiy o'rganila boshlandi [6, 119-b]. Biroq, ayrim hollarda an'anaviy musiqaga "eski qolip" sifatida qaralgan [3, 132-b].

Mustaqillikdan hozirgi davr (1991-yildan hozirgacha)

Mustaqillik yillarida milliy musiqa merosi qayta tiklandi. Maqom, baxshichilik, katta ashula va folklor yo'nalishlari rivoj topdi. Shashmaqom 2003-yilda YUNESCO tomonidan insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritildi [8].

2022–2024-yillar davomida milliy cholg'ular uchun yangi dasturlar yaratildi, raqamlashtirish loyihalari amalga oshirildi [9]. Bu esa, an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishning yaqqol ifodasidir [7, 44-b].

"An'ana" tushunchasi madaniyatning tarixiy xotirasida barqarorlik va avlodlar uzviyligini ta'minlaydi [10, 73-b]. O'zbek musiqa an'anasi – maqom, baxshichilik, hofizlik, marosim musiqasi, ustoz-shogird maktablari kabi elementlar majmuasidir [4, 98-b]. "Innovatsiya" esa, yangilanish, yangi texnologiyalar, raqamli muhit va global ta'sirlar orqali ifoda topadi [7, 88-b]. Musiqa san'atida innovatsiya – bu elektron asboblari, multimediali konsertlar, AR/VR formatdagi makom loyihalarini o'z ichiga oladi [9].

An'ana va innovatsiya dialektikasi: uyg'unlik misollarida

a) Shashmaqomda uyg'unlik

Og'zaki shakldagi Shashmaqom bugun akademik ijroga aylantirildi. Notaga olinishi, sahnalashtirilishi, kamer orkestrlar bilan ijro etilishi – bu innovatsion bosqichdir [6, 75-b].

b) Baxshichilikda yangi nafas

Yosh ijrochilar baxshichilikni rap va elektron musiqa bilan sintez qilmoqda, bu orqali yoshlar orasida milliy san'atga qiziqish ortmoqda [10, 133-b].

c) Dutor va tanburda modern amplifikatsiya

Zamonaviy audio-ovozlash va effektlar yordamida milliy cholg'ular yangi talqinda eshitilmoqda [7, 97-b].

Musiqa ta'limi va ilmiy izlanishlarda dialektik yondashuv

An'ana	Innovatsiya
Ustoz-shogird an'anasi	Musiq.edu.uz platformasida onlayn ta'lim
Og'zaki yod olish	QR-kodli darsliklar va notaga asoslangan ijro
Sinfiy ansambllar	Virtual konsertlar va onlayn orkestrlar
Mahalliy tajriba	Xalqaro master-klasslar va ZOOM mashg'ulotlar

Bu uyg'unlik milliy musiqa ta'limida yangicha yondashuvlarni shakllantirmoqda [11, 62-b]. Davlat siyosatida ham an'anani asrash va innovatsiyani qo'llab-quvvatlash birgalikda olib borilmoqda [9]. "Maqom" va "Baxshichilik" xalqaro festivallari – an'anani saqlashga, madaniy raqamlashtirish esa innovatsiyaga xizmat qilmoqda [8].

O'zbek milliy musiqa merosi – xalqimizning asrlar davomida shakllangan ma'naviy xazinasidir. U nafaqat estetik zavq manbai, balki milliy tafakkur, tarixiy xotira va ijtimoiy birlikning asosiy ko'zgusidir. Tarixiy-sistemali tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek musiqasi rivojlanishining har bir bosqichi ijtimoiy hayot, siyosiy tuzum va madaniy jarayonlar bilan bevosita uzviy aloqada bo'lgan [1, 18-b; 5, 201-b].

An'ana va innovatsiya o'rtasidagi dialektika zamonaviy musiqa rivojining bosh tamoyiliga aylangan. An'anaviy ustoz-shogird tizimi, og'zaki ijrochilik va milliy cholg'ular ijrosi bugun raqamli texnologiyalar, elektron sahna formatlari va global madaniy almashinuv sharoitida yangi mazmun kasb etmoqda [7, 44-b; 9]. Bu uyg'unlik orqali musiqiy merosimiz nafaqat saqlanmoqda, balki yangi estetik qiyofaga ega bo'lmoqda.

Zamonaviy texnologiyalar – raqamlashtirish, virtual konsertlar, 3D audio, AR/VR makom loyihalari – o'zbek musiqasini jahon miqyosida targ'ib etish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda [9]. Shu bilan birga, bu jarayonlar an'anani yo'qotmasdan, uning falsafiy va estetik asoslarini saqlagan holda amalga oshirilishi

zarur. Chunki an'ana – bu yangilik uchun poydevor, innovatsiya esa – uning tabiiy davomidir.

Ta'lim tizimida esa milliy musiqa fanlari bilan zamonaviy pedagogik metodlarni integratsiyalash orqali yangi avlod musiqa mutaxassislari shakllanmoqda [11, 62-b]. Ular nafaqat ijrochi, balki tadqiqotchi, media ijodkor va innovatsion loyiha mualliflari sifatida faoliyat yuritmoqdalar.

Xalqaro miqyosda esa Shashmaqom, baxshichilik va katta ashula singari yo'nalishlarning YUNESCO tomonidan e'tirof etilishi o'zbek musiqasining jahon madaniy merosidagi o'rini yanada mustahkamladi [8]. Bu esa milliy san'atimizni global miqyosda tanitishda an'ana va innovatsiyaning uyg'un amal qilayotganidan dalolat beradi.

Umuman olganda, o'zbek milliy musiqa merosining bugungi taraqqiyoti – bu tarixiy ildizlar va zamonaviy yangilanishlarning sintezidir. Bu sintez milliy o'zlikni asrab qolish, yosh avlodda estetik did va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, xalqaro maydonda milliy brend sifatida musiqamizni ilgari surish uchun mustahkam nazariy va amaliy zamin yaratmoqda. Shu bois, musiqa sohasida har bir yangilik – an'anaga tayanib, uni yangi shaklda ifodalashga qaratilishi zarur. Faqat shunda biz milliy musiqaning abadiyligi va zamon bilan hamnafasligini ta'minlay olamiz [10, 133-b].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Al-Farobiy. Musiqa ilmi haqida kitob.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 248-b.
2. *Beruniy A. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar.* – Toshkent: Fan, 1976. – 320-b.
3. *Karimov I. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 170-b.
4. *Jo'rayev N. Maqom san'ati va milliy o'zlik.* – Toshkent: O'zRFA Matbuot xizmati, 2017. – 112-b.

5. Inoyatov U. *O'zbek musiqa madaniyati tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 214-b.
6. Xakimov N. *Shashmaqom: tarix, tizim va estetik tahlil*. – Buxoro: Buxoro, 2020. – 160-b.
7. Rashidov M. *Musiqa va zamonaviylik: innovatsion yondashuvlar*. – Samarqand: Zarafshon press, 2021. – 135-b.
8. UNESCO. *Nomoddiy madaniy meros ro'yxatlari*. – URL: <https://www.unesco.org>
9. *O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'atni 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi (2022-yil 23-avgustdagi PQ-366-son)*. – Lex.uz.
10. Bobomurodov A. *Folklor va zamon: yangilanish yo'llari*. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 185-b.
11. Turg'unov A. *Musiqa va ta'lim: zamonaviy metodik yondashuvlar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 143-b.